

GİRİTLİ AHMED MUHTAR EFENDİ

(bk. AHMED MUHTAR EFENDİ, Girişli).

GİSÜDIRÂZ

(گيسودراز)

Ebü'l-Feth Sadrüddin
Seyyid Muhammed b. Yûsuf
el-Hüseynî ed-Dihlevî
(ö. 825/1422)Hindistanlı
mutasavvıf, Çiştî şeyhi.

4 Receb 721'de (30 Temmuz 1321) Delhi'de doğdu. Herat'tan Hindistan'a göç ederek Delhi'de yerleşen bir seyyid ailesine mensuptur. Babası, Seyyid Râcâ el-Kattâl diye tanınan Seyyid Yûsuf el-Hüseynî Çiştî şeyhlerinden Nizâmeddin Evliyâ'nın müridiydi. Sultan Muhammed b. Tuğluk Dakka bölgesinde sefere girip Delhili ulemâ ve meşâyih Devletâbâd'a göç etmeye mecbur bıraktığı yıllarda Seyyid Râcâ da Delhi'yi terk ederek Devletâbâd'a yerleşti. Seyyid Muhammed, babasının ölümünden (731/1330) sonra annesi ve kardeşiyle birlikte Devletâbâd'dan ayrılarak Delhi'ye geri döndü (736/1335). Orada Seyyid Şerefeddin Keyselî, Mevlânâ Tâceddin Bahâdır ve Kâdî Abdûlmuktedir'den dinî ilimleri tahsil etti. Bir mürşid arayışı onu, sonunda kendisine "Gîsûdirâz" (uzun saçlı) lakabını veren Çiştî şeyhlerinden Cîrâğ-ı Dehlî'ye (ö. 757/1356) intisap etmeye götürdü.

Timur Hindistan seferine çıktığı zaman (800/1398) Gîsûdirâz Delhi'yi terk edip Gevâliyâr'a gitti. Bir müddet burada kaldıktan sonra Gucerât'a giderek Hâce Rûkneddin Kân-î Şekker'in misafiri oldu. Ardından Gülberge'ye göç etti ve oraya yerleşti. Tâceddin Fîrûz Şah Behmenî onu ilgiyle karşıladı. Ancak sultanın filozoflarla arasının iyi olması ve

felsefeye temayülü Gîsûdirâz'ın ondan uzaklaşmasına yol açtı. Fakat Fîrûz Şah'ın halefi Sultan Şehâbeddin Ahmed Şah Behmenî Gîsûdirâz ile yakın ilgi kurmayı başardı. Ahmed Şah Behmenî, 16 Zilkade 825'te (1 Kasım 1422) Gülberge'de vefat eden Gîsûdirâz'ın kabri üzerine muhteşem bir türbe inşa ettirdi. Abdülazîz b. Şîr Melik Vâizî, 849 (1445) yılında tamamladığı *Târîh-i Hâbîbî ve Tezkire-i Mürşidî* adlı eserinde Gîsûdirâz'ın hayatı hakkında geniş bilgi vermiştir. Ölüm yıl dönümü münasebetiyle düzenlenen ihtifallerde (urs) yüz binlerce kişi türbesinde bir araya gelmektedir. Halen burada bulunan dergâhın yönetimi bir basımevi, aylık bir dergi ve kütüphanenin yanı sıra biri kızlar için olmak üzere çeşitli okul ve medreselelerin sahibi ve işleticisi durumundadır.

Çok yönlü bir âlim ve verimli bir müellif olan Gîsûdirâz özellikle Kur'an, hadis, fıkıh ve tasavvuf alanlarında zengin bir birikime sahipti; ayrıca başta Arapça, Farsça, Sanskritçe ve Hintçe olmak üzere çeşitli dilleri, Hindü folklor ve mitolojisini de çok iyi biliyordu. Hindü yogi ve âlimleriyle dinî meseleler üzerinde tartışmalarda bulunurdu. Seyyid Muhammed Eşref Cihângîr-i Simnânî ve Mes'ûd Bek gibi tanınmış velîlerle de teması vardı. Çiştî tasavvuf esaslarını Dakka bölgesinde yaygınlaştırmış, dinî ilimlerin çeşitli dallarında çok sayıda eser vermiştir. Uzun ömrünün her yılına bir eser düştüğü, hiçbir Hint-Çiştî velîsinin onun kadar değerli esere sahip olmadığı söylenir. Klasik tasavvufî eserleri halka mal eden ilk Çiştî mutasavvıfı da odur. Eserleri genellikle şerh veya tasavvuf klasiklerinin özeti niteliğinde olmakla birlikte orijinallikten uzak değildir. Abdülhak b. Seyfeddin ed-Dihlevî, kendine has bir meşrebe sahip olan Gîsûdirâz'ın geleneksel sûfî yaklaşımla her zaman uyum içinde olmadığını söyler. Nitekim Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Aynülkudât el-Hemedânî hakkında tenkitleri olduğu gibi *et-Ta'arruf* müellifi Kelâbâzî'nin, bir sûfinin bu dünyada iken rûyetullahı ulaşamayacağı yolundaki fikrine de katılmıyordu. Öte yandan müridlerinin yogi uygulamalarını ayırım gözetmeksizin benimsemelerine de müsaade etmemekteydi. Tasavvuf geleneği bulunmayan topraklarda tekke hayatını yerleştirmek isteyen bir sûfî için büyük değer taşıdıklarından özellikle *Âdâbü'l-mürîdîn* ve *'Avârifü'l-ma'ârif*'e çok bağlıydı. Eserlerinde, birbiriyle çelişmek-

ten ziyade birbirini tamamlayıcı olarak gördüğü şeriatla tarikat arasında köprü kurma arzusu görülür. Gîsûdirâz büyük bir teşkilâtçı olmasına rağmen mensubu bulunduğu Çiştîyye tarikatını bütün Hindistan'a yaymada başarılı kabul edilmemektedir.

Eserleri. 1. *el-Ma'ârif*. Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin *'Avârifü'l-ma'ârif*'inin Arapça şerhidir. Müellif bu eseri Farsça olarak da şerhetmiştir. 2. *Şerh-i Ta'arruf*. Kelâbâzî'nin *et-Ta'arruf*'unun Farsça şerhidir. 3. *Terceme-i Âdâbü'l-mürîdîn*. Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî'nin *Âdâbü'l-mürîdîn* adlı eserinin Farsça tercümesidir. Müellif, *Âdâbü'l-mürîdîn*'i daha önce birkaç defa Farsça'ya tercüme ettiğini, bunun son tercüme olduğunu belirtir. Gîsûdirâz bu esere *el-Hâtime* adıyla Arapça bir şerh de yazmıştır. Tercüme ve şerh Hâfız Seyyid Atâ Hüseyin tarafından bir arada neşredilmiştir (Haydarâbâd 1358). 4. *Şerh-i Temhîdât*. Aynülkudât el-Hemedânî'nin *Temhîdât*'ının Farsça şerhidir (nşr. Hâfız Seyyid Atâ Hüseyin, Haydarâbâd 1324, 1364). 5. *Şerh-i Risâle-i Kuşeyriyye* (nşr. Hâfız Seyyid Atâ Hüseyin, Haydarâbâd 1361). Müellif bu eseri Arapça olarak da şerhetmiştir. 6. *Hazâ'irü'l-kuds* (*'İşkânâme*, Haydarâbâd, ts.). 7. *Esmârü'l-esrâr* (nşr. Hâfız Seyyid Atâ Hüseyin, Haydarâbâd 1350). 8. *Mektûbât* (nşr. Hâfız Seyyid Atâ Hüseyin, Haydarâbâd 1362). Altmış altı mektuptan meydana gelmektedir. 9. *Cevâhir-i Uşşâk*. Abdülkâdir-i Geylânî'nin bir risâlesinin şerhidir (nşr. Hâfız Seyyid Atâ Hüseyin, Haydarâbâd 1362). 10. *Enisü'l-uşşâk*. Şiirlerini ihtiva etmektedir (nşr. Hâfız Seyyid Atâ Hüseyin, Haydarâbâd 1360). 11. *Cevâmi'u'l-kelim*. Eser, müellifin, oğlu Seyyid Muhammed Ekber Hüseyin tarafından derlenen sohbetlerinden meydana gelmektedir (Kanpûr 1356). 12. *Şerhu'l-Fıkhîl-ekber* (nşr. Hâfız Seyyid Atâ Hüseyin, Haydarâbâd 1367). 13. *Mecmû'a-i Yâzde Resâ'il* (nşr. Hâfız Seyyid Atâ Hüseyin, Haydarâbâd 1360). Bu koleksiyonda yer alan on bir risâlenin altısı Gîsûdirâz'a, diğerleri Muzaffer-i Belhî'ye aittir.

Mi'râcû'l-âşîkîn ve *Şikârname* adlı eserler de Gîsûdirâz'a atfedilmekle birlikte bunların ona ait olup olmadığı kesinlik kazanmamıştır. Kaynaklarda adı geçen *Şerhu Fuşûşî'l-hikem* ise günümüze ulaşmamıştır. Bunlardan başka Gîsûdirâz'ın başta tefsir olmak üzere hadis, siyer ve fıkha dair çeşitli eserleri de vardır (*EI*² [İng.], II, 1115; *UDMİ*, XVII, 587).



Gîsûdirâz'ı tasvir eden bir resim
(R. M. Eaton,
*Sufis of
Bijapur
1300-1700*, s. 51)

BİBLİYOGRAFYA:

Abdülaziz b. Şîr Melik Vâizî, *Târîh-i Habîbî ve Tezkire-i Mürşidî*, Asiatic Society of Bengal, nr. 246; a.e. (trc. M. Ma'sûk Hüseyin Han), Haydarâbâd 1368; M. Ali Sâmânî, *Siyer-i Muhammedî* (trc. ve nşr. A. Kâdirî), Haydarâbâd 1969; Nizâmeddin Yemenî, *Le'tâ'if-i Eşrefî*, Delhi 1395; Ali b. Azîzullah et-Tabâtabâî, *Burhân-ı Me'âşir*, Haydarâbâd 1355/1936, s. 43-44; Firîşte, *Târîh*, Nivalkişor, ts., I, 316; II, 309; Abdülhak ed-Dihlevî, *Ah'bârü'l-ahyâr*, Delhi 1309, s. 129-134; Abdurrahman Çiştî, *Mir'âtü'l-esrâr* (K. A. Nizami özel kütüphanesi), s. 734-742; Gulâm Mu'tüddin Abdullah, *Me'âricü'l-velâye* (K. A. Nizami özel kütüphanesi), I, 366-438; Gulâm Server Lâhûrî, *Hâzinetü'l-aşfiyâ*, Leknev 1873, I, 381-382; Âzâd Bilgrâmî, *Ravzatü'l-evliyâ*, Evrengâbâd 1892, s. 18-25; Gül Muhammed Ahmedpûrî, *Tekmilâtü Siyeri'l-evliyâ*, Delhi 1312, s. 203; Hakîm Muhammed Ömer, *Hâlât-i Dilgûdâz Ma'rûf bâ Ce'ânih Bende Nevâz*, Delhi 1320; Mirzâ M. Ahtar, *Tezkire-i Evliyâ-i Hindî*, Delhi 1928, I, 137-138; Rahman Ali, *Tezkire-i 'Ulemâ-i Hind*, Karaçi 1961, s. 227; Ma'sûm Ali Şah, *Terâ'îk*, III, 10-13; K. A. Nizami, *Târîh-i Meşâyih-i Çişt*, Delhi 1953, s. 206-208; a.mlf., "Gisû Darâz", *El'* (İng.), II, 1114-1116; Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, s. 351 vd.; R. M. Eaton, *Sufis of Bijapur*, New Jersey 1978; S. S. Khuro Hussaini, *Sayyid Muhammed Al-Husayni-i Gisdaraz: on Sufism*, Delhi 1983; *Evliyâ'ey Kirâm Number* (der. Seyyâre Digest), Lahore 1986, III, 107-114; M. Sulayman Sıddîkî, *The Bahmani Sufis*, Delhi 1988; M. Sâlim Kıdvâî, *'Ulûm-i İslâmiyye ör Hindûstânî 'Ulemâ*, Aligarh 1991, s. 51-60; a.mlf., *Hindûstânî Mufessirîn ör un ki 'Arabî Tefsi-reyn*, Lahor 1993, s. 25-39; Muhammed İkrâm, *Âb-ı Keuser*, Lahor 1992, s. 366-374; Sehâvet Mirzâ, "Hâce Gîsûdrâz ke Çend Hindî Gît", *Khawmî Zübân*, Karaçi, Temmuz 1963, s. 21-24; a.mlf., "Gîsûdrâz", *UDMİ*, XVII, 585-588.



K. A. NIZAMI

GLASER, Eduard

(1855-1908)

Güney Arabistan harabeleri üzerindeki araştırmalarıyla tanınan Avusturyalı kâşif.

Deutsch-Rust'ta (Bohemya) doğdu; Çek asıllı bir aileden gelir. Lise öğreniminin sonra bir süre Prag Üniversitesi'ne devam etti; ardından Viyana Üniversitesi'ne geçerek oradan mezun oldu. Üniversite tahsili boyunca, özellikle İslâmiyet öncesi Araplar'ına ait kitâbeler üzerine yaptığı yayımlarla ünlü, David Heinrich Müller gibi hocalardan Arapça okudu ve bu dili mükemmel biçimde öğrenebilmek için yoğun çaba gösterdi. Bir ara Viyana Üniversitesi Rasathânesi'nde çalıştı; ancak kendisinde öteden beri mevcut olan Arap yarımadasını tanıma isteği aynı üniversitenin Arap dili doçentliğine tayin edildiğinde de devam ediyordu. Hocası Müller onun bu ilgisini

Güney Arabistan üzerinde yoğunlaştırmasını sağladı. Glaser, önce Arapça'sını ilerletmek ve Arap âdetlerini tanımak için Mısır ve Tunus'a gitti; buralarda özel öğretmenlik yaparak geçimini temin etti. Böylece ileride Güney Arabistan'a gerçekleştireceği dört ilmi seyahatin ön hazırlıklarını yapmış oldu.

XVIII. yüzyılın ortalarında Kızıldeniz yoluyla Hindistan'a giden Batılılar, Güney Arabistan'da kumlar altında kalmış yapılardan ve bölge halkının okuyamadığı kitâbelerden bahsedildiğini işitmektedirler. XIX. yüzyılın ilk yıllarında Almanlar'ın başlattığı keşif seyahatleri İngiliz ve Fransızlar tarafından da sürdürüldü; özellikle Fransız ilim adamları Th. J. Arnaud ve Josef Halévy'nin buldukları kitâbeler bölge arkeolojisine duyulan ilgiyi iyice arttırdı.

Eski Güney Arabistan medeniyetlerini araştırma faaliyetleri içinde çok başarılı ve mümtaz bir yere sahip olan Glaser, çeşitli zorluklarla geçen 1882'deki ilk seyahatinde San'a'yı hareket üssü yaparak üç keşif seferi gerçekleştirdi. Bu seyahatten döndüğünde yanında 280 parça eski eser ve kitâbe bulunuyordu. Bunların bir kısmını çalışmalarına finansman desteği sağlayan Paris Akademisi'ne verdi. 1885'teki ikinci seyahatinin masraflarını ise hemen tamamen kendisi karşıladı; dolayısıyla San'a ve Aden arasında yaptığı keşif gezilerinde ele geçirdiği çok sayıdaki eseri kimseye vermek zorunda kalmadan hepsini British Museum'a ve Berlin Müzesi'ne sattı. Bu seyahati sırasında eline geçen Yemen Zeydileri'ne ait 250 adet çok değerli yazmayı da Berlin Müzesi'ne satmıştır. Elde ettiği para ile 1887 Ekiminde üçüncü ve en önemli keşif gezisine çıktı. Aden'den San'a'ya geçti ve bu defa çeşitli zorlukları aşarak gerçek hedefi olan eski Sebe Devleti'nin başşehri Me'rib'e ulaştı. Bu antik şehirde altı hafta kalarak çok kıymetli malzemeler topladı; özel-

likle Sebe ve Himyerî dilleriyle yazılmış 1000'in üzerinde kitâbe ve kitâbe parçası ele geçirdi. Me'rib yakınlarında bölge halkının Belkıs'ın sarayı dediği, aslında bir mâbed olan büyük surlarla çevrili yapının kalıntılarını ve Sebe Seddi ile (arım) su kanallarını inceleyerek ölçümlerini yaptı. Böylece onun gerçekleştirdiği tesbitler sayesinde Sebe uygarlığı büyük ölçüde aydınlatılmış oluyordu. Mâlî güçlüklerle yarıda bırakmak zorunda kaldığı bu seyahatinden sonra 1892'de dördüncü defa yola çıktı. Yine Aden'den San'a'ya geçtiyse de bu defa yöredeki ayaklanmalar sebebiyle şehirden ayrılmadı. Bunun üzerine bazı bedevilere mulaj kâğıdı ile taş kitâbelerden sûret çıkarma tekniğini öğreterek onları civar bölgelere yolladı ve bu metotla, o zamana kadar ulaşılamamış yerlerden çok sayıda tarihî kitâbenin kopyasını getirtti; bunların bazıları daha önce tanınmayan Kataban diliyle yazılmıştı. İki yıl süren bu gezinin arkeolojik buluntularını Viyana Sanat Tarihi Müzesi'ne sattı. Topladığı bütün bilgileri de pek çoğu isabetli olan kendi yorumlarıyla birlikte kitap halinde yayımladı ve eserleri oldukça yankı uyandırdı. Eduard Glaser Münih'te öldü. Şahsî koleksiyonu ölümünden sonra Viyana İlimler Akademisi'nce satın alınmıştır. Aynı akademi Glaser'in ilmi değeri çok yüksek olan bu koleksiyonunu yayımlama işini üslenmiş ve 1911 yılında başlayan çalışmalar mükemmel şekline *Sammlung Eduard Glaser* neşrinde ulaşmıştır (I-II, Viyana 1944-1961).

Eserleri. *Südarabische Streitfragen* (Prag 1887); *Skizze der Geschichte und Geographie Arabiens...* (I-II, Münih 1889-Berlin 1890); *Die Abessinier in Arabien und Afrika* (Münih 1895); *Punt und die Suedarabischen Reiche* (Berlin 1899); *Zwei Inschriften Über den Dambruch von Marib* (Berlin 1897); *Altjemenische Nachrichten* (Münih 1908); *Reise nach Marib* (nşr. D. H. von Müller, N. Rhodokanakis, *Sammlung Eduard Glaser I* içinde, Viyana 1913).

BİBLİYOGRAFYA:

Zirikî, *el-A'lam*, I, 272; M. Hoffner, "el-Eb-hâşû'l-'Arabiyyetü'l-Cenûbiyye: Eduard Glaser (1855-1905)" (trc. M. Ali Haşîşû), *el-Müsteşrikûn'el-Âlmân* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Beyrut 1978, I, 93-100; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrikûn*, Kahire 1980, II, 281; C. Zeydân, *el-'Arab kâble'l-İslâm*, Beyrut, ts. (Dâru Mek-tebeti'l-Hayât), s. 28-32; A. Grohmann, "Mârib", *IA*, VII, 339-340; J. Tkatsch, "Seba", *a.e.*, X, 278-283; E. Fischhoff, "Glaser, Eduard", *EJd.*, VII, 602.



İLHAN KUTLUER



Eduard Glaser